Seyyed Hossein Nasr

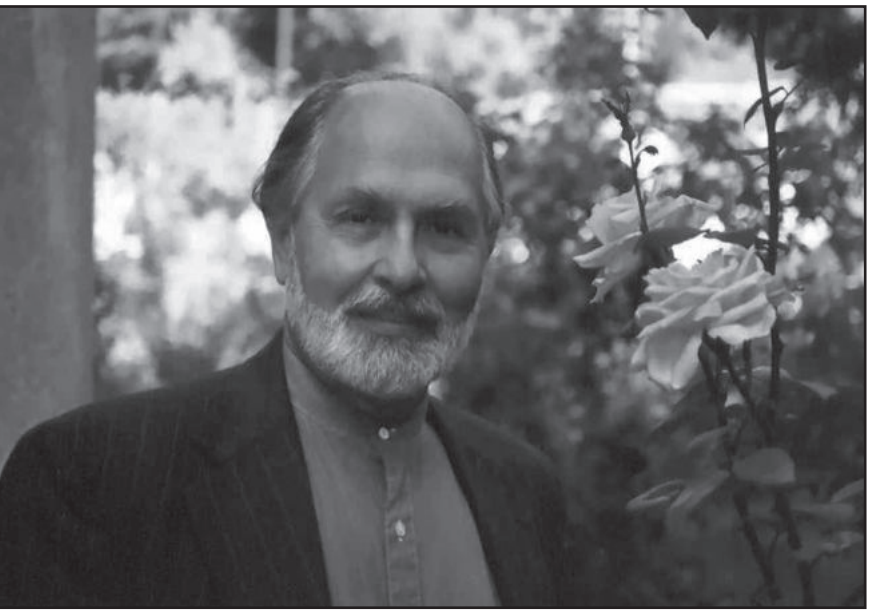
NÉHÁNY VÁLASZ A VALLÁSSAL ÉS KÖRNYEZETTEL KAPCSOLATBAN*

Miért szükséges, hogy a környezetvédelmi mozgalom rendelkezzen a természet vallási karakterű szemléletével? Miért nem elegendő a természet szekuláris szemlélete a környezettel kapcsolatos aktivitás számára?

Ez nehéz kérdés, amelynek kielégítő megválaszolása teljes könyvet igényelne. Valójában átfogó választ nyújtottam már rá két könyvemben, a *Man and Nature* (Ember és természet) és a *Religion and the Order of nature* (Vallás és természeti rend) címűekben. De hadd foglaljak össze legalább néhány okot a tekintetben, hogy miért szükséges rendelkezni a természet vallási karakterű szemléletével. A környezeti válság egy materialista és szekuláris [vallástól elválasztó] természettudomány alkalmazásának eredményeképpen jött létre, és megoldása nem abban a paradigmában található, amely mindenekelőtt okozta. Másik paradigmára van szükségünk, mely a természetet nem „az"-ként szemléli, nem élettelen mechanizmusként, nem csupán az ember által hasznosítható nyersanyagok puszta forrásaként, nem materiális valóságként, amely mentes minden hozzátartozó szellemi jelentőségtől, hanem szakrális valóságként kezeli. És ilyen paradigma nem származhat bárhonnan, csak a tradicionális vallási kozmológiákból és világnézetekből, amelyek az emberiség szemléletét a modernizmus felbukkanásáig évezredeken keresztül uralták, s az emberiség családjának számos tagja számára a mai napig élők, annak ellenére, hogy a valóság szekuláris szemléletének elterjedése nyomán (mely a modernitás terjedését kíséri) a világ számos részén marginalizálódott.

Emlékezzünk az alapvető metafizikai tanításra, melyre a tradicionális vallások hivatkoznak és amelyen így vagy úgy alapulnak, a doktrínára, melyre a nyugati és az iszlám tradíció a „létezés nagy láncolataként" vagy az egyetemes lét létrájaként hivatkozik. Ezen alapvető tanítás szerint úgy a makrokozmosz, mint a mikrokozmosz nem csupán egy szintjét birtokolja a valóságnak vagy létnek, hanem végeredményben sokféle létállapotból áll, amelyeket klasszikus szövegeinkben mint szellem *(al-rúh)*, lélek *(al-nafsz)* és test *(al-dzsiszm)* foglalnak össze. Magunkban mint mikrokozmoszban mindhárom jelen van, és általunk tapasztalhatóak. Szellemünk – melyet némelyek a lélekkel kevernek össze – befolyásolja lelkünket, az pedig testün-

* Forrás: *Transcendent Philosophy. An International Journal for Comparative Philosophy and Mysticism* (London Academy of Iranian Studies) 13. évf. (2012. december) 8–20. o.

Seyyed Hossein Nasr (sz. 1933)

ket. Totális létünk pedig teljes, teljesség, amit akkor valósítunk meg, ha egészségesek vagyunk kívül és belül egyaránt. Nem véletlen, hogy teljesség *(wholeness)*, egészség *(health)* és szentség *(holiness)* etimológiai kapcsolatban állnak. Az sem véletlen, hogy a testet gépnek tekintő szekuláris szemlélet, és az ezen alapuló orvostudomány korlátjai miatt sokan vonzódnak aziránt, amit ma holisztikus gyógyászatnak neveznek. Bizonyos területeken elért számos eredmény ellenére, a modern orvostudomány korlátokkal szembesül számos fizikai betegség kezelésében is, abból következően, hogy az emberi mikrokozmosz pszichofizikai aspektusát illetően a szekuláris szemlélet rabja. A természet szekuláris szemlélete inadekvát, amennyiben az emberi testre vonatkozik, mivel nem a valóság teljességén alapul, s ezért csak részben igaz.

Nos, ugyanez az igazság vonatkozik a makrokozmoszra. A természet nem csupán objektumok gyűjteménye, melyek elemzéseken keresztül tanulmányozandók és hasznos célok felé vezetendők. A természet valóságának minden szintje összekapcsolódik. És a természet nem egy halott valóság része, melyben az élet balesetként bukkant fel. A természet egész, élő egész. Ez az az igazság, amely néhányakat a Gaia-elmélet felvetéséhez vezetett. Azonban túl az élet tartományán is, a természetet a szellem jelenléte hatja át. Egy ilyetén látásmód azonban nem egyszerűen költői kifejezés, hanem metafizikai és kozmológiai tudományokon alapul, melyek valósak, vagyis megfelelnek a valóság természetének és a dolgok természetének, a maguk totalitásában látva azokat. A természet szekuláris szemlélete egyszerűen nem teljesen valós és összetéveszti a természet valóságának egy részét az egésszel. Ezért nem tudja megoldani végső értelemben a környezeti válságot, amelyet elsősorban a valóság e csonka szemlélete okozott. Kizárólag a tradicionális világvallások tartalmazták azon tradicionális tanításokat, amelyek ismét tudatunkba idézhetik a létállapotok sokféleségének valóságát, amelyben a természet világa – miként külsőleg tapasztaljuk – részesül, de amelytől a magasabb szintek nem válnak el.

Továbbá, csak az emberi lény vallási jellegű szemlélete rendelkezik vallásos felelősséggel a természet világával szemben, mely a különböző vallások követőiből kiválthatja, hogy e felelősséget komolyan vegyék. Ne feledjük, a legtöbb ember ma is követ ilyen vagy olyan vallást, és a természeti környezet védelmére irányuló vallási rendelkezések a világ számos részén hatékonyabbak gyakorlati szinten, mint néhány tudós vagy szekuláris nyugati környezetvédő tanácsa. A világ nem csupán Franciaország vagy Németország. Kire hallgatna jobban egy szumátrai falu vagy egy zarándok a Fudzsi lábánál: egy muszlim vagy buddhista tanítóra, aki azt tanácsolja neki, hogy ne szennyezze a közelben levő patakot vagy

ne szentségtelenítse meg az előtte álló hegycsúcsot, avagy egy szekuláris környezetvédő vagy valamilyen kormányzati ügynökség utasításaira? Valójában, ha e kérdést globálisan tekintjük, meg kellene egyeznünk abban, hogy egy vallási etikán alapuló környezeti etika sokkal hatásosabb a legtöbb kontinensen, mint egy olyan, melyet úgy mutatnak be, hogy semmi köze a valláshoz. Paradox módon, végeredményben még a szekularisták által prezentált környezeti etikának is vallási alapja van, ha hívei azt is állítják, hogy szekularisták. Csak vessünk egy pillantást a manapság oly gyakran említett központi gondolatra, miszerint az élet szent, értékes és megőrzendő.

A környezettel kapcsolatos autentikus aktivitás minden formáját támogatom, még ha szekulárisnak is mondja magát, amíg tudatában vagyok annak, hogy a természet számos lelkes védelmezőjének – akik különösen Nyugaton azt állítják, hogy szekularisták és elfordultak vallásuktól – a környezetvédelmi aktivitása vallási attribútumokkal rendelkezik, sőt, néhányan a saját életüket is készek veszélyeztetni a természeti környezet megmentése érdekében, az önfeláldozás vallásos erényét gyakorolva, noha azt gondolják, hogy szekularisták. A környezeti válság megoldása azonban megköveteli egy paradigma elfogadását, amely elutasítja mind az ember, mind a természet deszakralizációját, és amely a vallásban gyökerezik, a leguniverzálisabb értelemben véve azt, nem csupán jogi vagy társadalmi aspektusában, habár ezek a szempontok is nagy jelentőséggel bírnak a válság megoldásában, hiszen azt tartalmazzák, amit ma környezeti etikának nevezünk.

Hogyan emlékeztethet bennünket a környezet, melyben élünk, a kozmoszban elfoglalt helyünkre? És okaira?

A természet puszta léte, formái, törvényei és az általa felmutatott, minden részletében tükrözött Isteni Bölcsesség által emlékeztet bennünket a kozmoszban elfoglalt helyünkre. Sajnos nem minden ember szeme és szíve nyitott eléggé ahhoz, hogy emlékeztessék a jelek (*ájját*), amelyeket Isten helyezett el a természetben, éppen megsegítésünkre, hogy emlékezzünk Rá, Bölcsességére és Hatalmára. Ha szemünket és szívünket megnyitjuk, képesek leszünk látni e jeleket és összekapcsolódásunkat is minden más létezővel, nem csupán materiális szempontból, testünk elemei és a világ többi részének közös vonásai alapján, hanem szellemileg. A természet taníthat bennünket a Teremtés céljával és abban betöltött szerepünkkel kapcsolatban, s közvetetten segíthet szellemileg, jeleket biztosítva számunkra azon az ösvényen, amely valamennyi létező Eredetéhez vezet. A természet alázatra taníthat bennünket, amely *hübrisz*ünk leküzdésének eszköze, egy bűné, mely központi szerepet játszik a környezeti válság létrehozásában.

A modern tudományosság kezdetén, a legnagyobb alakjai közül néhány még úgy tekintett a tudományra, mint Isten Bölcsességének és a teremtett rendben található istenjelek tanulmányozásának egy módjára. John Ray, a nagy botanikus azért járt a mezőkre, hogy a növényi példányokat mint *vestigia Dei* (szó szerint *ájját Alláh* – vagyis Isten jeleiként, Isten nyomaiként) tanulmányozza. A bolygómozgások három törvényének felfedezése során Johannes Kepler úgy gondolta, hogy a világ harmóniáját találta meg, amelyet Isten alkotott. *Principia* című írásában Isaac Newton úgy hitte, hogy „Isten elméjét" tanulmányozza. Mindannyian igen vallásos emberek voltak. Habár kivételek továbbra is akadtak, a modern tudomány fősodra elfordult ettől az érdeklődéstől. Elérkezett az *entelecheia*, a teleológia és a végső okok tagadása és kizáratása a tudományos érdeklődésből, az ember kozmoszban betöltött helyét csak materiális értelemben kezdték látni.

Párbeszéd kezdődött az ember kozmoszban elfoglalt helyével kapcsolatban, amely hamis alázatot kombinált a rejtett *hübris*szel. *Ad nauseam* [rosszullétig menően] mondogatják nekünk, hogy az ember csupán jelentéktelen teremtmény, amely megszámlálhatatlan nap közül egyetlen egy körül keringő kisbolygón él, olyan hatalmas kozmoszban, amelynek végtelensége felülmúlja a képzeletünket is. Azt azonban ritkán közlik velünk a tudományosság bajnokai, hogyan lehetséges, hogy ez a jelentéktelen létező ismerheti azt az óriási valóságot, ami a kozmosz, sőt, ők is igényt tartanak bizonyos tudásra a kozmikus történelemről, évmilliókig visszamenőleg. Az ilyen feltételezett kozmológiai tudás ezen kívül folyamatosan úgy kerül bemutatásra, mint teljesen biztos tudás, és valójában az egyetlen lehetséges ismeret a kozmoszról, annak ellenére, hogy ez a tudás folyamatosan változik az idők során és nem rendelkezik semmilyen véglegességgel. Mi történt az állítólagos alázattal? Ezért beszéltem hamis alázatról. Annak alapján, hogy azok számára, akik a szcientizmust követik, kritérium érvényű a tradicionális kozmológiák elutasítása, mi ez, ha nem rejtett *hübrisz?*

Ha túllépünk e csonka valóságképen, és a kozmoszt teljes valójában nézzük, a természeti környezet nem csupán minden létezővel – és külön az élet láncolatával – való összekapcsolódásunkról, hanem a földön betöltött központi szerepünkről is taníthat valamit számunkra. A tény, hogy – mint a Földön élő számos faj közül egy – mi vagyunk az egyedüli létezők, akik képesek voltak előidézni a környezeti válságot, az e világon betöltött centrális szerepünket bizonyítja. Ez a környezeti válság önmagában is bizonyíték arra, hogy szerepünk itt a Földön a központi teremtmény szerepe, a földi lét körének centrumaként. Az ember és a természet valódi értelmére ráébredve autentikus alázattal helyettesíthetnénk a fentebb említett hamis alázatot, amely olyannyira áthatja a tudományos diskurzust, és a valóság természetének hiteles tudását annak minden szintjén ezzel a csonka ismerettel helyettesíti, és az egyedüli autentikus tudásként feltüntetve hivalkodik vele. Mindez a rejtett *hübrisz*en alapul, mely a környezeti válság megalapozója. A *Korán* azt mondja: „Alláhhoz tartozunk, és hozzá fogunk visszatérni." Ez kulcsfontosságú sor, amely meghatározza helyzetünket a létezés világában. A természeti környezet, ha mélységében megértjük, segíthet realizálni ezen igazságot, amint átutazunk e világon, valamint tudatosabbá teszi felelősségünket a természet világának irányában, a felelősséget, melyet Isten helyezett vállunkra, Akihez visszatérünk. Ez az a szerep, amit a tradicionális kozmológiák betöltöttek. Milyen sajnálatos, hogy a legtöbb modern tudós tagadja e szent kozmológiák értékét, amelyek éppúgy *cosmologia perennis*ek (örökérvényű kozmológiák), mint *universalis*ak (egyetemes érvényűek), s milyen ritka az a tudós, aki megérti a benne rejlő bölcsességet! Az olyan tudós, mint például Wolfgang Smith, aki a rendkívül jelentős *The Wisdom of Ancient Cosmology* (Az ősi kozmológia bölcsessége) című művet írta, valóban ritka. Az e munkára válaszként érkező néma csend a tudományos élet felől tragikus kommentár a mai világban uralkodó világnézet szomorú állapotát illetően.

Vajon a vallás szükségképpen segíti a környezettudatosságot? Hogyan lehet Amerika a legnagyobb környezetszennyező és ugyanakkor istenfélő nemzet?

Úgy hiszem, már válaszoltam arra a kérdésre, hogy a vallás – univerzális dimenziójában és bölcseleti tanításaiban – miért nyújt elengedhetetlen segítséget a környezettudatosság megszerzésében, amely biztosíthatná számunkra a

természeti környezet totális valóságának teljes tudatosságát. Hogy Amerika, pontosabban az Egyesült Államok hogyan lehet istenfélő nemzet és mindeközben a világ legnagyobb környezetszennyezője, ez olyan kérdés, amely tények komplikált során nyugvó választ kíván. Hadd idézzünk fel néhányat ezek közül. A protestantizmus, amely Amerika legjelentősebb vallása és Észak-Amerika európaiak általi meghódítása után az amerikai társadalmat uraló etika legfontosabb forrása, történelmileg a kapitalizmus megjelenéséhez kötődik, amely központi szerepet játszott a modern iparosodásban és annak a természeti környezetre nézve szörnyű következményeiben. Továbbá – félretéve a korai protestáns teozófiát – a *mainstream* protestantizmus nagyobbrészt egy kozmosz nélküli teológiát dolgozott ki. Követőinek többsége nem a természet valódi keresztény teológiáját hangsúlyozta, hanem azt, hogy az egyéni és társadalmi vallásos etika csaknem kizárólag az emberi világra korlátozódik. Ami a katolicizmust illeti – amely a 19. századtól jelent meg Amerikában –, már a Galilei-pert követően kiszolgáltatta a kozmoszt a modern tudománynak. Mivel az Amerikába legkorábban kivándorolt európaiak többsége – legyenek puritánok, kvékerek, anabaptisták vagy más hasonló csoportok – az európai vallásüldözés elől menekültek el, éltek az új hazájukban található vallásszabadság előnyeivel és e szabadság megőrzése érdekében alkottak törvényeket. A vallás ezért erős maradt a tömegek körében, de nem rendelkezett erőteljes intellektuális dimenzióval. Azonban a szekuláris és vallásellenes filozófiák legalább nem találtak olyan terjedésükre alkalmas környezetet, mint Európában. A 18. századtól kezdve a legtöbb nyugati vallásellenes filozófia Európából származott. Amerika nem produkált Bayle-t, Marxot, Comte-ot vagy Sartre-ot; ezek a férfiak mind európaiak voltak. Noha szarkasztikusan, mégis az igazságnak megfelelően azt lehet mondani, hogy Európa legnevezetesebb szellemi exportja ma az ateizmus ezen új áramlata. E területen az európai export messze megelőzi az amerikait.

„(…) emlékeztetnünk kell arra, amit Krisztus mondott: »Boldogok a szegények«, egy mondásra, amit sokan kényelmesen elfelejtettek, különösen néhány [neo] protestáns szekta, és ezek nem véletlenül ugyanazon csoportok, amelyek a környezet sorsa iránt is közömbösek.”

A szekuláris filozófiák terjedésének eredményeképpen a vallásosság Európában csökkent, de továbbra is elég erőteljes Amerikában, elsősorban a „Biblia-övezetben” – különös tekintettel a populáris szintre –, amely nem rendelkezik európai megfelelővel. Ugyanakkor ez az amerikai vallásosság elfogadta a természet szekuláris szemléletét és az ezen alapuló tudományokat, nem törődve azzal, hogy figyelmet fordítson a tényre, miszerint a természeti környezet ezen szemlélete egyáltalán nem volt keresztény. Amerika Atlanti-óceántól a Csendes-óceánig terjedő meghódítása során a legtöbb amerikai templomba járt vasárnaponként, miközben a hét többi napján lelkiismeret furdalás nélkül gyilkolt állatokat és minden erkölcsiségnek híján levő hozzáállással pusztította az erdőket. E tényeket, Amerika nagy ipari hatalmával együtt, nem csupán az amerikai férfiak és nők kemény munkája tette lehetővé, hanem a rendelkezésre álló hatalmas erőforrások is, egy olyan kontinens uralmának eredményeképpen, amelyet szinte a paradicsomi szépség szűzies állapotában őriztek meg a bennszülöttek, az úgynevezett amerikai indiánok, akik a fehér ember érkezését megelőzően sok ezer évig lakták.

Eme tények kombinációja tette lehetővé bizonyos szinten a vallásosság együttélését Amerikában – ám intellektuális és szellemi dimenziója nélkül, különösen a természeti világ vonatkozásában – a féktelen kapitalizmus gyakorlatához kötődő etikával, ellenállás nélkül merülve egy a fogyasztást ösztönző kultúrába és a világ legerősebb ipari gazdaságának fejlesztésébe. Ennek köszönhető mára egy társadalom jelenléte, amely bizonyos szinten még nagyban vallásos, ugyanakkor megvan benne a hatalom és az akarat arra is, hogy a természeti környezet legnagyobb szennyezője legyen. Ebben az összefüggésben szintén érdemes megjegyezni, hogy amikor a környezeti válság derengeni kezdett a láthatáron, a legtöbben, akik Amerikában érzékenyek a természeti környezet pusztítására, elhagyták az amerikai társadalom hivatalos vallási struktúráit: egyesek más vallásokban kerestek vallási útmutatást, ideértve nem csupán a keleti, hanem az indián vallásokat is, míg mások megalkották azt, ami *New Age* vallásokként vált ismertté. Az események e fordulatának politikai következménye, hogy manapság az amerikai politikai spektrum jobboldala a vallásos jobboldallal szövetkezik, és kevéssé érdekli a környezetvédelmi mozgalom, míg a baloldal – a jobboldal által gyakran szekularizmussal és kereszténységellenességgel vádolva – lett a természeti környezet védelmezője.

E válasz lezárásaként – hogy méltányosak legyünk – el kell mondani: az amerikai vallás és politika történetében volt olyan áramlat is, amely tudatában volt a természet szellemi jelentőségének. Jonathan Edwards prédikációiban, Henry David Thoreau írásaiban is felfedezhetjük ezt az áramlatot, akárcsak a Theodore Roosevelt által létesített nemzeti park rendszerben. Egyáltalán nem véletlen, hogy a mai környezetvédelmi mozgalom nem Európában vagy más kontinensen, hanem Amerikában vette kezdetét.

Az ábrahámi szentiratok és más vallásokéi is segítenek bennünket abban valamilyen módon, hogy törődéssel közelítsünk a természet felé?

A különböző vallások szentiratai útmutatást tárnak elénk a természeti világgal való bánásmódunk tekintetében, rámutatva mindannak valóságára, mi a természet, kik vagyunk, s mik a kötelességeink a világban, amelyben élünk, és amely nem csupán az emberi világot foglalja magába, hanem a nem-emberit is. Amit tennünk kell, az, hogy tanulmányozzuk a *Tao-té-csing*et, a buddhista *szútrá*kat, az *Upanisadok*at vagy az *Avesztá*t. Ami az ábrahámi vallásokat illeti, számos utalás található a *Bibliá*ban – különösen az *Ószövetség*ben – a világra mint Isten teremtésére, és felelősségünkre Isten előtt, hogy alkotására gondosan ügyeljünk.

E szentírások közül az utolsó, a *Korán*, különösen gazdag e tekintetben. Gyakran foglalkozik nem csupán az emberrel, hanem más teremtményekkel is, és számos versben tanúbizonyságul veszi a természeti jelenségeket és objektumokat, közéjük értve a Napot és a Holdat éppúgy, mint a gránátalmát és az olajfát. A *Korán* folyamatosan emlékezteti az embert arra, hogy minden teremtménynek vannak jogai, amelyeket az embernek tiszteletben kell tartania. Ezért tartalmaz az iszlám jog *(al-Saría)* – mely a *Korán*ból fakad – számos rendelkezést más, nem emberi teremtmények iránti felelősségünkre vonatkozóan, az igavonó barmoktól a gyümölcsfákig. Isten teremtésének gondozása a *Korán* egyik központi üzenete, valamint a *Saría* fontos része.

Misztikus perspektívát kell birtokolni ahhoz, hogy valaki felfogja a természet szentségét?

A természet szakralitásának tudata mindenütt jelen volt az ősi vallások követői között, s ugyanúgy az is, amit misztikus perspektívának neve-

zünk. Ez a tény ma is igaz, amennyiben ezek az ősi vallások, mint például az indián, az ausztrál őslakos és joruba, fennmaradtak. De a későbbi vallások között, amelyek ma uralják a világot, különösen az ábrahámi vallások között egyre jobban szétváltak a vallás jogi és társadalmi, valamint misztikus és ezoterikus dimenziói. A hinduizmus bizonyos mértékig kivétel, hiszen ősi és „történelmi" vallás is egyben. A természet szentségének tudata e későbbi vallásokban inkább az általában misztikusnak vagy ezoterikusnak nevezett arculatban vált egyre hangsúlyosabbá, nem pedig társadalmi vagy jogi tanításaikban. Ezért láthatjuk azt, hogy a taoizmus nagyobb hangsúlyt fektet a természet szakrális kvalitására, mint a konfucianizmus. És az ábrahámi világban a judaizmus kabbalistáit, a keresztény misztikusokat és az iszlám szúfijait jobban foglalkoztatta a természet szentsége, mint azokat, akik vallásuk csupán jogi és társadalmi tanításait követték. Egyáltalán nem véletlen, hogy Assisi Szent Ferenc, akit a Katolikus Egyház az ökológia védőszentjének nyilvánított, egyike volt a legnagyobb keresztény misztikusoknak is.

Ezért a misztikus perspektíva tudatosítása manapság rendkívüli fontosságú a természet szentségének újrafelfedezése során. A misztikusok és bölcsek írásai, s amelyek hűek a misztikus és metafizikai perspektívához – legyen szó a *Zohár*ról, Szent Ferenc *Himnusz*airól vagy Rúmí verseiről – azok, amelyek a leginkább megközelíthető és elérhető eszközt nyújtják a természet szentségének újrafelfedezése során a legtöbb ember számára.

Mi az iszlám üzenete azon olajtermelő országok számára, melyek nem szabnak erkölcsi határt az ásványkincsek kiaknázásának?

Az iszlám üzenete számukra sokrétű. Mindenekelőtt az, hogy minden természeti erőforrás-használatnak összhangban kell állnia a természet egyensúlyával és harmóniájával, amit az iszlám gondolkozás – mely a kegyes *Korán*on alapul – olyannyira hangsúlyoz. Másodszor az, hogy az olajtermelésnek nem csupán a jelenlegi generáció, hanem az elkövetkező generációk jólétét is szem előtt kell tartania. Harmadszor, hogy a termelés növelése, amely pusztán a külső hatalmak kiengesztelése érdekében történik, akik ezt követően a politikai struktúrákat segítik hatalmon maradni muszlim területeken, semmi esetre sem az iszlám szerint való. Ahogyan a nagyobb termelés sem, amely a hasztalan fegyvervásárlást segíti, vagy a polgárokat, hogy jogos igényeiken túl külföldi termékek aktívabb fogyasztóivá tegyék őket. Elismerem, hogy jelenlegi helyzetben a muszlim országok kormányainak nem áll módjukban nem termelni olajat, de a felhasználása ennek ellenére óriási veszélyt jelent a természeti környezetre, és a gazdagság, amely az olaj értékesítéséből származik, felgyorsítja ezen országok iszlám környezetének pusztulását, valamint számos politikai, gazdasági és társadalmi problémát eredményez, melyek eredményeképpen olyan – környezetvédelmi szempontból szólva – szörnyűségek jönnek létre, mint Dubai. Emlékszem, hogy Irjání, aki Badr imám leváltását követően Jemen első elnöke lett, az olajat *bavl Iblísz*nek, az ördög vizeletének nevezte. Ha felidézzük az égő kuvaiti olajmezőket, és azt, hogy mi történt a Perzsa-öböl ökológiájával a régióban zajló olajtermelés óta, nem is beszélve a politikai zavargásokról és háborúkról, amelyeket a befolyásos országok olaj iránti egyre növekvő „szüksége" okozott – és azon kísérleteik, hogy az olajtermelő országokat így vagy úgy, de uralják –, világossá válik, hogy Irjání észrevétele nem csupán költői túlzás volt.

„Irjání, aki Badr imám leváltását követően Jemen első elnöke lett, az olajat bavl Iblísznek, az ördög vizeletének nevezte."

Ha az iszlám tanításait követnék, az olajtermelő országok sokkal nagyobb figyelmet tanúsítanának az olajtermelés során, amelyet következményeinek teljes tudatában kellene végezni, annak fényében, hogy kihat úgy a természeti környezetre – beleértve a globális felmelegedést –, mint az iszlám társadalom valódi jólétére. Az olaj nem megkérdőjelezhetetlen isteni ajándék, amelyet úgy kell elherdálni, ahogy a modern ember tette; ez egy kétélű kard. Az ember nem pazarolhatja el és merítheti ki másfél évszázad alatt azt, aminek kialakulása – a geológusok szerint – mintegy négyszáz millió évbe tellett, anélkül, hogy ez az emberi tevékenység nagy pusztítást vinne végbe a természeti környezetben, beleértve természetesen a globális felmelegedés előidézését is. Az olajból származó vagyon meggondolatlan használata, ráadásul csak azért, hogy magas épületeket emeljenek – közvetlenül a Kába mellett is –, megváltoztatva ezzel a *haddzs* [a fő muszlim zarándoklat] megtapasztalását, nem is beszélve negatív környezeti hatásairól, úgy tűnik, mint a világvége egy eszkatológikus jele. Nem mondta-e a Próféta (*alajhi'l-szalát va'l-szalám* – Áldja meg Isten és adjon Neki békét!), hogy az óra eljövetelének – mely a világvége – egyik jele az ember, aki magas épületeket emel? Az iszlám természetesen erkölcsi határt szab minden anyagi termelés, így az olaj esetében is, amely pusztító hatással bír mind a természeti környezet, mind az emberi társadalom tekintetében. De fel kell tennünk a kérdést, hogy hol vannak a fülek, amelyek ilyen ügyekben az iszlám tanításaira hallgatnának? Ha van is néhány, ezek ritkán, vagy egyáltalán nem tartoznak a hatóságokhoz és a hatalmon levőkhöz, akik ilyen kérdésekben döntenek.

„Az olaj nem megkérdőjelezhetetlen isteni ajándék, amelyet úgy kell elherdálni, ahogy a modern ember tette; ez egy kétélű kard."

Szükséges-e zöld kutatásfejlesztésbe fektetni, ha egy ország vagyona elsősorban ásványi nyersanyagok kitermelésére épül?

A zöld kutatásfejlesztésbe történő fektetés minden társadalom feladata, de különösen az olajtermelő országoké, melyek rendelkeznek ahhoz szükséges javakkal. Ezen országoknak nem szabad elfelejteniük, hogy az olaj mennyisége korlátozott, és nem számít, milyen nagy erőforrásokkal rendelkeznek. Forrásaik részét zöld kutatásokra kell fordítani, amíg még megtehetik. Ez saját népük jövőjébe történő fektetés. Emlékezniük kell arra, hogy különböző országok, mint Amerika és Kína, jelentős erőfeszítéseket tesznek, és költenek zöld kutatásokra. Ha a muszlim olajtermelő országok, amelyek rendelkeznek ilyen kutatások folytatásához szükséges eszközökkel, nem tesznek így, olajforrásaik hamarosan kimerülnek, és a mások által kidolgozott, új környezetbarát technológia megvásárlására kényszerülnek mint fogyasztók, bármilyen vagyon is maradt a kezükben.

Mi a világvallások üzenete az etikus fogyasztással kapcsolatban?

A világvallások etikus fogyasztásra vonatkozó üzenete – legyen szó a hinduizmusról, a buddhizmusról, a konfucianizmusról és taoizmusról, vagy a judaizmusról, a kereszténységről és az iszlámról, hogy néhány példát is említsünk – nagyon világos. Mégpedig az, hogy el kell kerülni a túlzott fogyasztást és a pazarlást, vagyis amit a muszlimok *iráf*nak hívnak. A *Korán* egyértelműen kimondja, hogy az emberi lény kerülje úgy a fösvénységet, mint a felesleges kiadásokat. Az embert minden vallás a sorsával való megelégedésre (*qiná'ah*) tanítja, valamint arra, hogy ne legyen pazarló, kapzsi és falánk. A vallások inkább a szegénység erényét magasz-

talják a gazdagság helyett, nem tagadva azonban, hogy a gazdag ember is lehet erényes, amennyiben vagyonát Isten és a szegények iránti szeretete jegyében költi. Ebben az összefüggésben emlékeztetnünk kell arra, amit Krisztus mondott: „Boldogok a szegények", egy mondásra, amit sokan kényelmesen elfelejtettek, különösen néhány protestáns szekta, és ezek nem véletlenül ugyanazon csoportok, amelyek a környezet sorsa iránt is közömbösek. A Próféta bizonyos mondásai ugyancsak Krisztus kijelentését visszhangozzák. Természetesen Krisztus és a Próféta is a gazdasági igazságosság mellett foglalt állást, ahogy más próféták úgyszintén. Ráadásul a gazdasági igazságosság központi eleme a vallások etikus fogyasztásról szóló tanításainak, de ez az igazságosság semmi esetre sem a pazarláson vagy bizonyos gazdasági körök haszna kedvéért való túlfogyasztáson nyugszik.

A világvallások a környezeti válság tekintetében jövendölik a világvégét?

Ha a különböző vallások tanításait szemléljük az utolsó napokról, legyen az hindú leírás a *kalijuga* végéről, a bibliai *Jelenések könyve*, vagy a *Korán* bizonyos részei és *hadísz*ok a világvégéről, azt látjuk, hogy a természeti környezet krízise jelentős szerepet játszik az eszkatológikus [végidőkkel kapcsolatos] események során. Ott van azonban az emberi rend válsága, az ember elfordulása Istentől és a vallási tanításoktól, amelyek szintén a világvégét eredményező feltételek központi elemei. Így hát azt kell mondanunk, igen, a vallások az eszkatológikus eseményeket a természeti környezet példátlan válságával kapcsolatban vizionálják, ám ugyanígy az emberi létezők körében tapasztalható szellemi és vallási hanyatlás valamint elhajlás vonatkozásában is.

Ford. Stamler Ábel

„Az olajból származó vagyon meggondolatlan használata, ráadásul csak azért, hogy magas épületeket emeljenek – közvetlenül a Kába mellett is –, megváltoztatva ezzel a* haddzs *[a fő muszlim zarándoklat] megtapasztalását, nem is beszélve negatív környezeti hatásairól, úgy tűnik, mint a világvége egy eszkatológikus jele. (…) Az iszlám természetesen erkölcsi határt szab minden anyagi termelés, így az olaj esetében is, amely pusztító hatással bír mind a természeti környezet, mind az emberi társadalom tekintetében. De fel kell tennünk a kérdést, hogy hol vannak a fülek, amelyek ilyen ügyekben az iszlám tanításaira hallgatnának? Ha van is néhány, ezek ritkán, vagy egyáltalán nem tartoznak a hatóságokhoz és a hatalmon levőkhöz, akik ilyen kérdésekben döntenek."